

Milica JAKÓBIEC-SEMKOWOWA*

ВЛАДИЧИНЕ НОЋИ У ЕВРОПСКОМ РОМАНТИЧАРСКОМ КОНТЕКСТУ

Апстракт: Слика ноћи је у европском романтизму, још од сентиментализма, била често коришћена. У књижевном делу П. П. Његоша присутна је скоро свугде. Песник приказује одушевљење лепотом ноћног неба као дела Божје творевине, с друге стране ноћ је синоним *царсџива шаме* – ада, што је повезано са Његошевом филозофијом. Типично романтичарски је мотив ноћи – времена дубоких, судбоносних решења (*Горски вијенац*) као и битака, крвне освете. У *Горском вијенцу* ноћ је такође време одмора, кумулирања напетости, а истовремено ретардације драмских збивања. У јединој љубавној песми ноћ је време љубави. Његош је користио и развијао мотив ноћи и у филозофском контексту схватања космичног поретка, свестан могућности какве ноћ ствара за драматизацију збивања и у пуној хармонији са романтичарским моделима.

Кључне речи: *ноћ, мотив, ад, размишљања, борба, време љубави, драматизација*

Слика ноћи је у књижевности стара колико и сама књижевност; припада вечним темама, нераздвојиво везаним за људски живот јер се тиче најосновнијих услова човекове егзистенције, природе, космичког поретка. Независно од књижевне моде, човек се диви звезданом небу исто као што се диви лепоти девојке или руже. Нова значења добија мотив ноћи у европском романтизму, почев од усамљених размишљања која могу показати тамну страну душе, меланхолију, дубоку потиштеност и друге *mal de siecle*, преко судбоносних решења до тајних сусрета, завера, ритуала и неочекиваних збивања. Све то не значи да лепота ноћног неба не привлачи више пажњу и не изазива одушевљење.

У књижевном опусу Петра Петровића Његоша ноћни мотиви појављују се често, али до тада нису били комплексно обрађени; анализу ових мотива у реализацији естетског садржаја *Горског вијенца* је пред-

* Prof. dr Milica Jakóbiec-Semkowowa, Univerzitet u Vroclavu

ставила Олга Еллермеуер-Животић¹, анализу песме *Ноћ скуйља вијека* је дала Весна Вукићевић-Јанковић², а на тешкоће у вези са тумачењем наслова ове песме и са превођењем на стране језике пажњу је обратио Радослав Ротковић³. Пошто је циљ овог излагања приказивање европског романтичарског контекста у којем Његошеве слике ноћи налазе своје место (а нећемо се бавити утицајима и зависностима) – вреди почети од независног од књижевне моде, ванвременског заноса који изазива ноћ, а који је Његош уплео у пролог *Луче микрокозма* упућен Сими Милутиновићу. Ноћ и дан су Божја дела: *Дан ти свјетлости круне йоказује, // ноћ йорфире йвоје йаинсйвене, // нейоњайна чудесйва дивоџах*⁴. Слика звезданог неба засијаној брилијантним сјеменом изазива рефлексiju – да ли је ова лепота дата човеку да се њој диви и да слави Творца или да осети колико је мали и безначајан, да ли *ја је йворац украсио, // велику му књиу ойворио, // да йвар слави йворца и блаженсйво, // ал' да човјек на ње лисйу чийа // нишйавило йрекомјерно своје*⁵. Исто супротстављење божанства Творца и слабости човека налази се у химни *Црнојорац к свемоућему Боју*.

Одушевљење које изазива ноћ која је део Божје творевине, слично с личним доживљавањем, могао је Његош наћи у *Химни ноћи* Алфонса Ламартина којег је читао, коментарисао у својој *Биљежници* и преводио. Код овог песника, једног од покретача француског романтизма, наишао је владика на још једну, типично романтичарску, особину ове слике-симбола. Ноћ је тајанствена.

Тема, мотив или слика-симбол ноћи у европском романтизму потиче у знатној мери из претходне епохе – сентиментализма. У другој половини XVIII века почиње пропаст доминирајућег рационализма, а књижевност одустаје од слике света који се могао објаснити помоћу *здрвој*

¹ О. Еллермеуер-Животић, *Мотив ноћи у реализацији естетској садржаја 'Горској вијенца'* [у:], *Његошево йесничко дело*. Научни састанак слависта у Вукове дане 18/2, Београд 1990, с. 119–127 и читан ове године током Вукових дана у Београду реферат *Временски йосйори збивања и њихове семантичке одлике код Његоша* – посвећен пре свега *Горском вијенцу*.

² В. Вукићевић-Јанковић, *Његошева 'Ноћ скуйља вијека' – моућности йумачења* [у:] *Његошу у часйи*. Зборник радова, Никшић, 2013, с. 221–230.

³ http://www.montenegro.citymax.com/f/rotkovic_SAOPSTENJE (10. 10. 2013)

⁴ П. П. Његош, *Луча микрокозма* [у:] *Цјелокуйна гјела Пејтра Пејровића Његоша*. У редакцији Данила Вушовића. Београд 1936, с. 105, в. 146–148. Пошто ће ово издање бити даље коришћено, служићемо се скраћеницом *Цјелокуйна...*

⁵ *Идиг.*, с. 102, в. 56–60.

разума, који се могао доживети и схватити у сунчевој светлости. Поезија се обраћа *шамној сирани* људске егзистенције⁶. Опчињеност ноћи почиње од Едуарда Јанга и његових *Ноћних размишљања* [Edward Young *The Complaint, or Night Thoughts on Life, Death, and Immortality*], објављених 1745. године; мало касније (1760) Џејмс Макферсон штампа *Осјанове њесме*, широко отварајући врата сентиментализму. Невероватан успех ових збирки доноси многе преводе и подражавања. У круг највећих дела која су допринела стварању нових симбола ноћи спада, такође, први део Гетеовог *Фауста* (1808). Истовремено се формирају идеје романтизма, који смело поставља питања о месту човека у свемиру и о смислу живота. Контемплацији, космичкој перспективи, нејасним одговорима на најбитнија егзистенцијална питања – најбоље служи симбол ноћи. Већ у *Ноћним размишљањима* Јанга, *првој шако обимној феноменологији, филозофији и естетичности ноћи*⁷, аутор супротставља поезију дана поезији ноћи, обраћајући пажњу на чињеницу да је дан време разума и памети, али да се током дана човек сусреће са мноштвом ситних, једноставних и раздражљивих случајева који сметају и не могу да буду инспирација за дубља размишљања. Тек је ноћ право време када песник може утонати у мисли, то је време туге коју може ублажити поезија, а звездано небо чује његов глас; оно је његова публика. Његошева песма *Вјерни син ноћи њјева њохвалу мислима* има облик оде упућене песничком надахнућу. Патетички тон ове песме, која поезију третира као *њосредницу међу људским и међу божеским*,⁸ захтева одговор на питање зашто у наслову песник каже о себи да је *син ноћи*, иако се у тексту ноћ не помиње. Можда је она – према О. Еллермеуер-Животић – *време надахнућа и рађања сиваралачке мисли*⁹, а можда је једноставно пространство таме, ништавила у којем се налази сваки човек, син ноћи.

Противречност ноћи и дана је основа песме *Ода сунцу, сјјевајша ноћу без мјесеца*. Полазна тачка – *ноћ без мјесеца* – служи увеличавању улоге сунца, које располаже свим атрибутима божанства. Без њега би *љусиво шужно било, // Би у мраку расло и њинуло*¹⁰, а широко описан рај земаљски, царство чуда, изгледао би без сунца као ад – царство мрака (в. 65–66)

⁶ Упореди: Н. Krukowska, *Noc romantyczna. Mickiewicz, Malczewski, Goszczyński. Interpretacje*. Gdańsk 2011.

⁷ *Идиг.*, с. 228.

⁸ П. П. Његош, *Вјерни син ноћи њјева њохвалу мислима* [у:] *Цјелокујна ...*, с. 661.

⁹ О. Еллермеуер-Животић, оп. цит, с. 119.

¹⁰ П. П. Његош, *Ода сунцу, сјјевајша ноћу без мјесеца* [у:] *Цјелокујна ...*, с. 667.

Симболично значење ноћи – симбола ада, развијено је у *Лучи микрокозма*. Синоними пакла су *мрачно царство*¹¹, *ноћи царство*¹², *злостии мучилишће*, *злоја цара мрачно владјеније*¹³, а земаљски шар под владањем сатане представља *масу црну и илачевну, // састав ноћи и вјечној риданја*¹⁴. Тумачење симболичког значења ноћи-ада у ширем, религиозно-филозофском контексту могло би да буде засебна тема истраживања, а резултати би допринели тези о оригиналности Његошеве филозофије.

Међутим, у романтичарској књижевности ноћно време је, пре свега, време медитације, разговора изузетне, натпросечне личности са властитом душом. *Ноћна мисао у највећим романџичарским делима ујуће на целокујан живои, врши њејову рекајџиулацију, ослобађа од илузија које доноси дан*¹⁵. Размишљања у тами су често најважнији догађаји у животу јунака који су се нашли у граничним ситуацијама свог живота. Баш ноћу почиње нов живот Фауста, који разочаран филозофијом и науком, свестан својих недостатака и старости, продаје душу сатани. Од највеће важности за цео живот је, такође, ноћни монолог Конрада – назван *велика имјровизација* – у трећем делу Мицкјевичевих *Загушница*. Конрадова побуна почиње од сазнања усамљености (*Samotność – sóż po ludziach?*¹⁶) и изузетности. Владика Данило, у првом монологу у *Горском вијенцу*, свестан одговорности за цео народ чија је егзистенција угрожена, разматрајући све дотадашње поразе и опасности, жали се на своју самоћу: *Сирак џужан без није никоја // Моје џлеме сном мрџвијем сјава* (в. 36–37). Међутим, Фауст и Конрад коначно се буне против Бога, а Данило мора одлучити како ће се вршити одбрана крста. Први ноћни монолог у *Горском вијенцу* не доноси решење. У другом монологу, током *ноћи мјесечне* (*Ђе је зрно клицу замейнуло...*¹⁷), Данило са великим узбуђењем приказује прогањање хришћанске вере и тешке невоље народа, приближавајући се радикалном решењу питања потурица. Песник се опет служи метафором ноћи, користећи двосмисленост – у овом контексту –

¹¹ П. П. Његош, *Луча микрокозма* [у:] *Цјелокујна ...*, Пјесма I, в. 298, с. 114.

¹² *Ибид.*, Пјесна 4 в. 138, с. 137.

¹³ *Ибид.*, Пјесна 5, в. 214–215, с. 145.

¹⁴ *Ибид.*, Пјесна 5, в. 222–223, с. 145.

¹⁵ Х. Крукоњска, оп. цит., с. 228.

¹⁶ А. Mickiewicz, *Dziady cz. III, Improwizacja*, [у:] *Dziela*, Т. III, *Utwory dramatyczne*, Warszawa 1955, s. 158.

¹⁷ П. П. Његош, *Горски вијенац*, [у:] *Цјелокујна...*, с. 26.

речи *месец*: *Помрчина нада мном царује, // Мјесец ми је сунце засћујио*¹⁸. Међутим, владика још није до краја убеђен, неће проливање братске крви. Судбоносно значење има тек монолог игумана Стефана, који пружа своје филозофско-теолошко оправдање будућих догађаја. Али ови кључни монолози – сви исказани под ноћним небом – од пресудног су значења за цео народ, а не за појединца као у наведеним примерама из светске књижевности – иако се од појединца, владике, очекује одлука, а он сам је свестан своје одговорности.

Прва сцена *Горској вијенца*, прожета песимизмом, збива се уочи Троичина дне, у глухо доба ноћи, слепи игуман Стефан долази на Цетиње кад се већ *смркло... излази мјесец крвав и би велики њошрес*¹⁹. Драматична напетост ове ноћне сцене, допуњена сном о Милошу Обилићу, доноси преломни моменат радње.

Следећа ноћ – Бадње вече – истовремено је ноћ радости уочи Божића и ноћ истраге потурица. Колико се весеље претпразничке вечери уписује у хришћанску традицију, толико је ноћни оружани сукоб често коришћен мотив романтичарске књижевности. У Мицкјевичевој поеми *Grażyna* тајни разговори – чак и при угашеној свећи и колебање кнеза завршава се крвавом битком под вођством кнегиње преобучене у мужевљев оклоп. Победу искупљену њеном смрћу доноси тек рана зора, а скоро читава радња се збива ноћу. Главни догађај у поеми Ивана Мажуранића – смрт Смаил-аге – дешава се током ноћи: *Ноћ је вани слијеја, џлуха. // Нијдје џласа, [...] Мрак се џусџи* (в. 821–824)²⁰; битку прати олуја, грмљавина, а на крају град. *У одјећи ноћи црне // Пријека у крвицу смрџи џо џољу џрезне*; (в. 1075–1076). Мажуранић који користи контраст као једно од основних естетских средстава, на крају поеме га још једном употребљава: *Ноћ је сџрашна, крви облиџа, // Тамна, црна; блаџо чеџи саде, // Гдје већ џрудна на ноћиџиџе џаде* (в. 1098–1100). У *Горском вијенцу* сцена битке не постоји, учесници после повратка описују њен ток. Војвода Батрић каже: *Покласмо се синоћ са Турцима*,²¹ додајући драстичне детаље. После неколико дана, на Нову годину, стиже писмо од кнеза Николе који описује своју борбу са Турцима: *Покласмо се с нашиџем Турцима, //*

¹⁸ *Ибид.*, с. 27.

¹⁹ *Ибид.*, с. 77.

²⁰ И. Мажуранић, *Смрџи Смаил-аџе Ченџића*, <http://dzs.ffzg.unizg.hr/html/Mazur2.htm> (11. 10. 2013).

²¹ П. П. Његош, *Горски вијенац*, с. 88.

Дан и ноћ је њоклање њрајало.²² У оба случаја аутор користи решење типично за драму: од античких трагедија, преко француског класицизма па до 19. века, о великим биткама се само причало, али романтичарске битке су се одиграле ноћу.

Ноћно доба је почетак важних оружаних збивања у поеми Кула Ђуришића. Мали одред храбрих Црногораца ноћу без мјесеца осваја белу кулу, а барјак на њој изазива турску офанзиву. Као у Горском вијенцу, важни догађаји ређани су на оси ноћ–дан: од мрака, таме до сунчане светлости.

Поред ноћи пуних драматичних одлука и крвавих догађаја у Горском вијенцу, ноћ је такође време одмора неопходно за учеснике збивања, концентрисања и скупљања снага. Гледајући од стране реализације драмског поретка, ноћ је време потребно за кумулирање напетости. Као у другој песми *Луче микрокозма* кад анђеоло најављује: *Сад ће врјеме бијти од одиха, // шћо ви код вас ноћу називајте*²³, друга ноћ Горског вијенца уочи Мале Госпојине (*ноћ је мјесечна*²⁴), када поглавари окупљени поред огњишта слушају песму коју пева коло – завршава се сном. Исто тако, сан – одмор долази после бурних догађаја наредног дана; градација напетости се види у ауторском коментару, дидаскалијама: *Мриво доба ноћи, све сјава*,²⁵ иако сјава сцена има ретардациони карактер. По трећи пут, учесници скупа на Цетињу лежу да спавају после Стефановог монолога и када сви ујутру пробудени констатују да су сањали Милоша Обилића – готови су да положи заклетву.

У већ поменутој Кули Ђуришића ноћ пре велике битке, кад су у помоћ бранитељима куле стигли одреди из Цетиња и других места, време је радосног очекивања. У подножју куле сусрећу се две војске, турска и црногорска: *Но је наша веселија војска: // кола води, а шће замеће, // скока скаче, камена се бача // њјесне хоре, њушке њроламају, // веселе са момчад црнојорска, // јер се момчад доја њожељела, // ња не моју јуњра ишчекајте*²⁶.

Потпуно друго значење добија ноћ у краткој прозној алегорији *Сан на Божић*. То је време сна са визијама: аутор прелази у други свет где му један старац *веселој и њријажној лица*²⁷ показује *сјројеније*, двор *њравде и кривде*.

²² *Ибид.*, с. 92.

²³ П. П. Његош, *Луча микрокозма*, [у:] *Цјелокујна...*, Пјесма II, в. 232–233, с. 122.

²⁴ П. П. Његош, *Горски вијенац*, с. 24.

²⁵ *Ибид.*, с. 44.

²⁶ П. П. Његош, *Кула Ђуришића*, [у:] *Цјелокујна...*, с. 545, в. 456–462.

²⁷ П. П. Његош, *Сан на Божић*, [у:] *Цјелокујна...*, с. 756.

Песма *Заробљен Црнојорац од виле* из *Пустинњака цейшињској* такође је заснована на фантастичној замисли. Младог чобана негде у сенци букве мучи несаница. Пред зору, у мртвој тишини појављује се вила. Ноћни сусрет са натприродним бићем, девојком велике лепоте, један је од чешћих мотива романтичких балада, као нпр. код Адама Мицкјевича у баладама из прве збирке (*Świtez, Świtezianka, Ribica*) или код Пушкина (*Русалка*). Али у Његошевој песми вила није заводница – она је *од Ловћена Црнојорсџива вила*,²⁸ која на лабудовим крилима преноси младог чобана у велику пећину на Ловћену, да би се тамо упознао са историјом.

Поред горе наведених разноврсних модела реализације топоса ноћи у Његошевом песничком опусу, остаје још једна типично романтична слика ноћи – ноћ као време љубави. Вреди прво обратити пажњу на већ описану сцену из *Горској вијенца*, када после разговора са потурицама сви поглавари лежу да спавају, а Вук Мандушић сања о лепој младој удовици. Изјава љубави преплиће се са неутешеношћу. Читав монолог се може третирати као доказ љубавне лирике, а глухо доба ноћи је једино пространство када се ова изјава може појавити.

Песма *Ноћ скупља вијека*, необјављена за владичиног живота, тајанствена, једина права љубавна песма у његовом опусу, дочекала је огромну литературу и мноштво интерпретација које је у последње време сабрала и допунила резултатима својих истраживања Весна Вукићевић-Јанковић²⁹. Слика ноћи је за ову песму битни конструкциони елемент: први стихови упозоравају на небески свод по којим језди луна (*Плава луна ведрим зраком у њрелесџи дивно џече*³⁰). Песниково лирско ја предаје се размишљању о дивоти ноћног неба на којем *звјезде ројевима брилијанџна кола воде* (в. 5), дивоти допуњеној *армоничком* песмом усамљеног славуја. *Красоџа ми ова Божа развијала умне силе* (в. 12) – додаје творац. У завршетку песме прва зора и рађање сунца (*Луна бјежи с хоризонџа и усџуџа Фебу владу*³¹) најављују крај сусрета са тајанственом девојком. У овом тренутку нестаје песникова вила *дивоџница*. Једна ноћ обухвата доживљај љубави, осећање спајања душа и тела, савршенство. *Једна џроживљена ноћ* – констатира В. Вукићевић-Јанковић – *џосџаје ван-*

²⁸ П. П. Његош, *Заробљен Црнојорац од виле*, [у:] *Цјелокуџна...*, с. 495.

²⁹ Види: В. Вукићевић-Јанковић, *op. cit.*

³⁰ П. П. Његош, *Ноћ скупља вијека*, [у:] *Цјелокуџна...*, с. 714.

³¹ *Ибид.*, с. 716.

*времени дио њостојања, чиме је њена вриједност надресена шрајању људској вијека*³².

Преглед овде наведених примера дозвољава постављање тезе о великом значењу мотива ноћи који је Његош развијао, и у филозофском контексту схватања космичког поретка, и потпуно свестан могућности какве ноћ ствара за драматизацију збивања, и у пуној хармонији са романтичким моделима.

Milica JAKÓBIEC-SEMKOWOWA

НОЧИ ВЛАДЫКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОГО РОМАНТИЗМА

Резюме

Начиная с сентиментализма, мотив ночи часто использовался в творчестве представителей европейского романтизма. Многократно и разнообразно этот мотив использовал в своём творчестве и П. П. Негош. С одной стороны поэт передаёт восхищение красотой ночи, считая её творением божьим, с другой стороны ночь для него – синоним „царства мрака” – ада, что связано с его сложной и оригинальной философской системой. Для Негоша характерно романтическое представление ночи как поры глубоких размышлений и судьбоносных решений (*Горный венок*), но также борьбы и кровавой мести. В *Горном венке* ночь является временем отдыха, вершиной драматического напряжения, и вместе с тем ретардации драматического действия. В качестве поры любви ночь появляется только в одном эротическом стихотворении. Негош использовал и развивал мотив ночи в философском контексте, представляя её элементом космического порядка, но с полным осознанием возможностей, которые этот мотив создаёт для драматизации действия, а также в полном соответствии с канонами романтизма.

³² В. Вукићевић-Јанковић, оп. цит., с. 225.